

“ИСЁН ВА ИТОАТ”ДА ПАНДЕМИЯ БАШОРАТИ

Имомбердиева Гулнора Мирзохолиқовна
Ўзбекистон миллий университети Ўзбек
филологияси факультети магистранти
E-mail: gimomberdiyeva@gmail.com

Илмий раҳбар: ф.ф.д. **Махлиё Ўмарова**

Анотация: Ушбу мақолада “исён ва итоат” романидаги касаллик мотиви кенг қамровда таҳлил қилинган. Асарда тумов, грипп ва турли хил жиддий давоси топилмаган касалликлар, уларнинг келиб чиқиши сабаблари, олдини олиши ва ҳимояланиши, даволаш юзасидан ўтказилган лабораторик кузатувлар, унинг оқибатлари, инсон тақдирининг аячли ҳолатлари касалликда ўз аксини топганлиги ёритиб берилган.

Мақолада касаллик мотиви асарни бутунлай ҳамоҳанг тарзда қамраб олганлигини исботини кўриши мумкин.

Таянч сўзлар: гуноҳ, исён, итоат, касаллик мотиви, инфекция, пандемия, психоаналитика, психосоматика.

Аннотация: В данной статье всесторонне анализируется мотив болезни в романе «Бунтарь и послушание». В работе отражены, грипп и другие тяжелые неизлечимые заболевания, их причины, профилактика и защита, лабораторные наблюдения по лечению, их последствия, печальные обстоятельства человеческой судьбы.

В статье можно увидеть свидетельства того, что мотив болезни вполне гармонично освещает произведение.

Ключевые слова: грех, бунт, послушание, мотив болезни, инфекция, пандемия, психоаналитика, психосоматика.

Annotation: In this article, the motif of illness in the novel "Rebellion and Obedience" is comprehensively analyzed. In the work influenza virus and other serious incurable diseases, their causes, prevention and protection, laboratory observations on treatment, their consequences, and the sad circumstances of human fate are reflected in the disease.

In the article, it is possible to see the evidence that the motive of the disease covers the work in a completely harmonious way.

Key words: sin, rebellion, obedience, disease motive, infection, pandemic, psychoanalytics, psychosomatics.

Кириш: “Исён ва итоат” нафақат асар бош қахрамони Акбарнинг ҳаёти, балки, башариятнинг курраи заминдаги умри давомидаги нолишлари, изтироблари, гуноҳлари, исёнлари ва уларнинг жазолари, Одам Атодан тарқалган авлод ҳаёти давом этаркан, жазо ҳам худди шундай давом этиши, одам

боласи гуноҳ-исён этишга мойиллиги ва у келадиган тўхтам, хулоса, унинг ҳаётининг моҳиятини белгилаб бериши ҳақида десак муболаға бўлмайди.

Исён дунё халқлари адабиётида антик даврга бориб тақалувчи мотив ҳисобланади. Шарқ дунёқарашда, хусусан мусулмон оламида исён-Одам Ато (Одам Алайхиссалом)нинг авлодига қолдирган меросидир. Буни асарнинг охирида ҳам тасдиғи келтириб ўтилади:

“...Худованд дийдорини қўмсаб эзиларди Одам... (Асрлар ўтиб Одамнинг авлодларидан базилари худди шундай аҳволга туш(а)дилар, бироқ уларнинг аксарияти Одамдан фарқ қилиб, гап нимадалигини тушана олмай ўзларини ўтга-чокга ур(а)дилар).

Сургун-финоқдаги ҳаёт Одамни итоатга келтирди. Фаришталар бу ҳақда Оллоҳ таолога хабар беришди ва улар ҳам Одамни мағфират этишини сўрашди.

-Яхши, - деди Худованди Карим жавобан, -Одамнинг гуноҳидан ўтаман. Бироқ, зурриётлари ҳам Одам босиб ўтган йўлни босиб ўтиши шарт. Шунинг тавба, англаш ва ҳис этиш йўлини ўтиб итоатга келганларгина авф этилган...”*

Юқорида келтирилган парча нафақат бизнинг исён тарифига иқтибос, балки буни исён тарихига мусулмон оламидан келтирилган муаллифнинг исботи ўрнида кўриш мумкин. Бу парчада мусулмон кишининг қандай бўлмоқлиги, қандай тажрибалардан ўтиб, ўзига дарс, хулоса олмақлигига ишора кетяпти, ўз ўрнида.

Жаҳон адабиётида исённинг тарихини гуноҳ, унинг сабабчиси ва жазоловчисига боғланган ҳолда кўришимиз мумкин. Қадимги Шумер маданияти тарихидан бизгача маълум бўлгани, дунёни сув босгани ва унда Зиусудранинг кутилиб, омон қолганлигининг манбалари мавжуд. Шунга ўхшаган бошқа баён Бобил адабиётида ҳам бор. Унда тошқиндан Утнапиштим кутилиб чиқади. Яхудийлар матнида ҳам шу тўфон ҳақида сўз боради ва буларнинг ҳаммаси гуноҳ учун жазо деб тушунтирилади.

“Гуноҳ-бу одамнинг жавобгарлигидир. Бу Худо йўллаган синов бўлиб, инсон ўта олмаганидир. Гуноҳ Худонинг қаҳрини келтиради ва унга яраша жазо юборилади. Одам Ато ва Момо Хавонинг гуноҳи, Каин гуноҳи, Содом гуноҳи ва Гоморро аҳолиси гуноҳи, Бобил ҳалокати буларнинг ҳаммаси гуноҳ туфайлидир деб тушунтирилади” – дейди А.Каштанов ўзининг “Инсоннинг ўз-ўзи билан кураши” мақоласида.*

Даставвал исённи ким бошлади? Одам Атоми?!... Асардачи??

Асар Акбарнинг жазога тортилишидан бошланади. Бу бежизга эмас, мажозий маънода Одам боласининг гуноҳкор эканлиги бизга яхшигина маълум. Шунинг учун жазо билан бошланиши ёзувчи наздида ҳам табиий ҳол.

Одам Атонинг исёни (хиёнати)ни Худованд авф этди, аммо ниманинг эвазига? Унинг болалари бўлмиш Одамдан тарқалган авлод ҳам у чеккан жазони тортиб, синовдан ўтиши, тавба қилиб, итоатга келиши шарти билан. Хўш, бу йўлдан ўтиш нақадар мураккаб, жазочи – у қандай? Бу саволларга асарнинг деярли барча персонажлари ҳаётининг бадиий образларида жавобни кўришимиз мумкин.

АСОСИЙ ҚИСМ.

Табиб образи асарнинг бошидан охиригача қатнашувчи қаҳрамонлардан бири бўлиб, у гоҳ табиб, гоҳ устоз дейилади. Унинг шахс сифатидаги исми йўқ. Бу нимага ишора? Бу борада чуқурроқ мулоҳаза юритмоқ лозим, Табиб гоҳ инсон дардига малҳам бўлса, гоҳ унга Йўлбоши! Бизнинг наздимизда Табиб – Акбар–Искандар учбурчагини (триголник) инсон умрининг Ўтмиш–Ҳозир–Келажак ёхуд Рух–Қалб–Ақл схемасида қиёслаб, таҳлил қилиш асарнинг туб моҳиятини очишда амалий жиҳатдан аҳамиятлилик касб этади. Ўтмиш бизга ўз хатоларидан олган тажрибалари-ю хулосаларини тақдим этиб, огоҳликка чорлаб, бизни йўлимиздан адашмасликка, фаний дунёнинг найрангларига берилмасликка ундайди. Инсон чигал вазиятга тушганда мажозий маънодаги устоз – Ўтмишга қараб ўз вазиятига ечим, саволларига жавоб қидиради, аммо Табиб тили билан айтганда, босиб ўтилган “йўл”даги жавоб – Қалит кейингисига, яъни бошқа бир инсоннинг ҳаётига мутлақо қалит вазифасини бажара олмаслиги, мос тушмаслиги мумкин. Асарда буни шундай акс эттиради муаллиф ўз тилидан: “... Китоб ўқирди, кўп ўқирди, бироқ уларнинг бирортасидан ҳаётининг, инсон умрининг моҳиятини очиб беришга қодир қалитни топа олмасди ва бундан буён ҳам топажагига ишонмасди. Чунки аллақачон тушиниб қолган эдики, дунёда қанча одам бўлса, шунча тақдир, шунча пешона ёзиғи мавжуд. Ҳеч қачон бировнинг қисмати иккинчаникига узукка кўз қўйгандек мос тушмайди; ёки буни бошқача размлаш керакдир; икки томчи сувдек бир бирига ўхшаган инсонни ҳам, умрни ҳам топиш маҳол. Бас, шундай экан, китобдан ҳаётим учун йўл-йўриқ оламан дейиш гўрлик, болалик. Зеро, одамларнинг тақдири,

дунёқараши – дунёқаричи, худди уларнинг ўз бармоқ изларидек бир-бириникидан фарқланиб туради. Шундай экан, барчага бирдек мақул келадиган, ҳаётлари мазмунини очиб берадиган ва энг муҳими, кўнгилларини умрбод хотиржам айлайдиган СЎЗни – ҚУТЛУҒ КАЛОМни қайдан ҳам топсин?!...”. Юқоридаги парчада том маънода асар моҳияти, унинг бош ғояси мужассамдек. Ёзувчи “ҚУТЛУҒ КАЛОМ”ни катта ҳарфлар билан берган, бу ҳам бежизга эмас, инсон излаган саволларнинг мукамал жавоби – КАЛОМИ ҚУТЛУҒ Қуръони Каримга ишора!

Касаллик мотиви асарга ҳамоҳангликда уйғунлашиб, уни бошдан охиригача қамраб олган. Ёзувчи асарда нафақат тана касалликларининг юкумли эканлигини, балки инсоният онги ва онгсизлик (онглангмаганлик) ҳолатидаги ҳатти-ҳаракатлар, ҳаёт тарзи ҳам айнан шундай бўлиши мумкинлигига нозик ишоралар қиладики, ўқувчи асарни “жон томири”га тушиб мутоалаа этсагина пайқаш мумкин. Инфекция нафақат медицина соҳасига тегишли, унинг замирида одамзодга алоқадорлик ётса у биологик тус олибгина қолмай, балки, мафкуравий-ижтимоий тарзда авж олишини ҳам кўриш мумкин. Муаллиф мазкур асарини ёзишдан аввал “Адабиёт–руҳий эҳтиёж” илмий мақолалар тўпламидан жой олган 1999-йилда ёзилган “Турланаётган сўз” мақоласида қўйидаги ташбеҳни қўллаган:

“Қолаверса, “ўқимаслик” касалининг вируслари бутун ер юзига аллақачон ёйилиб улгурган. Бизнинг орамизда ҳам уни “юқтирганлар” беҳисоб”.*

Табиб онасининг касаллиги (тумовдан ўлади) туфайли шифокор бўлишни мақсад қилади ва тевақалдагилар уни жарроҳлик соҳасини танласа керак деган тахмин қилган бир пайтда у аксини кўрсатиб, педиатрия йўналишини танлайди ва грипга қарши илмий изланишлар олиб боришни олий мақсад қилади. Ёзувчи Табиб тилидан гриппнинг давосини шундай бадиий чизиб берадики, грипп инфекциясининг давоси ҳаётнинг моҳият мазмунини англаш, тушуниш билан гўёки бир хил жараёндек таасурот қолдиради ўқувчида. Ёзувчи гўзал метафора ярата олган:

“Бизнинг кўпчилигимиз йилда бир-икки марта грипга чалинганимиз ва бунинг асоратида яна бошқа дардларга мойил бўлиб турганимиз ҳолда нега унга оддий ва майда бир касалликдек бепарво қараймиз?:” - деб ўртанарди. Бунга жавобан ўқитувчи профессорлар “грипп ҳар йили ёки вақти-вақти билан ўз

хусусиятини ўзгартириб туради. Шунинг учун бу йилги гриппга қарши ишлаб чиқилган эмламалар янаги мавсумда келадиган ва ўз табиатини ўзгартириб улгурган гриппга таъсир қила олмайди. Бинобарин, бу касалликни битта дори билан даф қилиб бўлмайди”, - дейишарди”.

Юқоридаги парчадан кўриниб турибдики, грипп инфекциясининг хусусиятлари Акбар излаётган саволлар ва унинг жавоблари (топилган тақдирда) билан уйғунлашади.

Табибнинг онаси тумов туфайли вафот этгани етмагинидек, Табибнинг ўзи ҳам тез-тез бу дардга чалиниб туради. Охирги грипп бўлганида қаттиқ хасталаниб, 3 ҳафта тўшакка миҳлангач аниқ бир қарорга келади ва гриппнинг давосини топишни ўз вазифаси, мақсади этиб белгилайди. Ёзувчи грипп мотивини шундай ёритганки, мазкур касаллик инсониятни бугун ё кеча безовта қилган дард эмаслиги ва ҳали кўп йиллар давом этиши шубҳасизлиги, асар ёзиб нашр этилганидан (2003 йил) 15 йилдан зиёд вақт ўтиб, айнан грипп хусусиятларига ўхшаш хоссаларни ўзида жамлаган ва “тождор” номини олган инфекция бутун дунёни, инсониятни ларзага солди ва дунё аҳли унинг давосини излаб, камгина сарсон бўлмади, давоси топилгунга қадар неча юз минглаб тирик жон оламдан кўз юмди. Юқоридаги парчанинг давоми пандемия башорати борасидаги мушоҳадамизни далиллаб беради: “У эса ўйланар ва изланарди: “Нега энди? Ахир мана шу ўзгариб турувчи ва натижада бир биридан қайсидир хусусиятига кўра фарқланадиган касалликнинг ҳам умумий муштарак жиҳатлари бўлади. Шундай бир эмлама ихтиро қилинсинки, унда ўша муштарак жиҳатларга таъсир этадиган кувват бўлсин ва у гриппнинг томирини кессин”- деб орзу қиларди”.

Табибнинг бу орзуси ҳозирги кунда ҳам ўз долзарблигини йўқотгани йўқ. Гарчи пандемия яқун топиб “коронавирус” ўз эмламасини “топган” бўлса-да, ҳали-хамон, онда-сонда қулоғимизга “янги тури чиққанмиш”, “бу сафаргиси бедавомиш” деган миш-мишлар гарчи асосиз гаплар бўлса-да, халқ орасида ҳалигача ваҳима уйғота олишини инкор этиш мушкул.

Табибнинг грипп инфекцияси юзасидан узоқ йиллик илмий изланишлари натижа бермагач, “гриппнинг давоси йўқ, уни фақат енгилроқ ўтказиш учунгина беморга ёрдам бериш мумкин”, деган деярли аксиома ҳолига келган қарашга ўзи ҳам ишона бошлади – дейилади асарда. Табиб умидини узмайди, барибир бир

йўли бўлиши керак деб, қолаверса антибиотик борган сари таъсир қилмай кўйгач, организм моҳияти – ДНКга муружаат қилади.

Ёзувчи пандемияга сабаб бўлувчи инфекцияни шу қадар чуқур ёритиб берганки, бунда Ф.Достаевский, А.Камьюлар ўз ишида бундай мотивларни ёритиш учун қатор ҳужжат-материалларни узоқ йиллар тўплаганлик йўлидан борганлиги ва захматли иш бўлса-да, ўз олдига кўйган мақсадига эриша олганлигини асардаги касалликлар ва тиббий кашфиётлар хронологияси парчалари ўз ифодасини бериб турибди: “1953 йилда Э.Уотсон ва Ф.Криклар илк маротаба кашф этган ДНК маликулалари тўғрисида хабар топгандаёқ Табиб ўзининг тиббий савқи табиийси билан медицинада ҳали мисли кўрилмаган инқилобий ютуқларга эришиш мумкинлигини кўп бор мулоҳаза қилган, ҳамкасблари билан ўртоқлашганди”.

Асарда, грипп инфекциясини тумов деб халқона ном билан аташимиз ва унга безътибор бўлишимиз оқибати ўлимга олиб келишини ёзувчи исботлаб берган, бугунги кунда бу нафақат асар ўқувчисига, барчамизга ПАНДЕМИЯ туфайли кундек равшан бўлди.

Асарда муаллиф грипп инфекциясидан ташқари, қатор касалликлар, жумладан, ҳали-ҳануз давоси топилмаган оққон, сил, рак каби жиддий касалликлар образи билан нақд “пандемия афсонаси”ни яратадики, барча касалликларнинг сабаби, бош омили руҳиятдан эканлигига ва аксинча, касалликка қараб туриб, бемор руҳиятини очиш мумкинлигига ишора беради: “Турсунбой жон талашнинг дарди унинг бутун ҳаётини кўзгуга солиб турар эди. Фақат унингми, Табиб ўз тажрибасидан билардики, одамнинг дарди унинг ҳаёти қандай ўтганлиги ёки ўтаётганлиги тўғрисида ҳикоя қилиб беради. Фақат буни тинглай билиш лозим. Дарднинг ичига кириб, унинг сабабларини бирин-кетин аниқлаб борганинг сайин беморнинг ҳаёт йўли ҳам тасаввурда қайтадан қад ростлайди”.

Акбарнинг излаётган саволларига жавоб, худдики грипп муаммосининг ечими ДНКга қаратилганидек, асл моҳиятга, яъни ўзлигини топишга, “мен”и билан танишиб, уни нима истаётганини билишига боғлиқ эканлигини ёзувчи ҳаёлий параллелликка кўяди ёки буни ҳар бир китобхоннинг ўзлигидан келиб чиқиб, таъриф – хулосасига хавола этади.

Инсонга дард нима учун берилади? Шарқона дунёқарашдан келиб чиқадиган бўлсак, бу ҳам синов деган хулосага келиш мумкин. Хўш, синов нима учун берилади? Нега баъзан дард устма-уст келади? “Ғам босганни бит босар” халқ нақлидан ҳам биламизки, руҳий босим ва тушкунлик инсонни алалоқибат тана хасталигига рўбарў этади. У.Хамдамнинг қатор насрий асарларида инсон ҳаёт йули, унинг олий вазифаси бош мавзу этиб белгиланган, “Исён ва Итоат”да ана шу йул ва вазифадан оғиш, чалғиш содир бўлса, белги–ишора корректорлик функциясини бажариб, хасталик синов курунишида Яратганнинг иродасилигига нозик ишора-билдиргилар мавжуд ва бунга адиб яратган персонажларнинг деярли ҳар биридан мисол келтириш мумкин.

Психоаналитика, Психосаматика соҳаларида инсон аъзоларидаги касаллик бевосита унинг руҳияти билан боғлиқлиги, ҳар бир тана аъзолари муайян бир ижтимоий жабҳага жавобгар ҳисобланиши исботланган ва бугунги кунда кенг истеъмолда. З.Фрейд, К.Г.Юнг таълимотлари билан таниш ўқувчига бундай йўсиндаги таҳлил янгилик кашф этмаслиги ҳам табиий. Ёзувчининг маҳорати шундаки дард ичига дард яширган, агар биз ишимизга чуқурроқ ёндашиб, психосаматик жиҳатдан грипп, оққон, рак касалликларини ижтимоий ҳаётнинг қайси жабҳалари билан боғлиқлигини ўрганиб чиқсак, тананинг қайси аъзосида жойлашганлигини таҳлил қилсак, биз асардаги бази образларнинг яширинган қиёфаси билан яқиндан танишишга мушарраф бўламиз.

Асардаги образлар турлича, ҳаёт йўллари ҳам бетакрор. Ҳар бир ҳаёт йўлида муайян бир фалсафани, эстетик парадигмани кўриш мумкин (ёхуд натижасини).

Мухтасар қилиб айтганда, асарни мутоалаа этгач, демакки грипп инфекциясига ҳали-бери даво йўқ, фақатгина муқобил вариант бор экан, демак инсон олдида турган “мен кимман?”, “ҳаётим маъно-моҳияти нимада?”, “яшашдан мақсадим нима?” деган саволларнинг ҳам айнан бир андозага тушгучи жавоби йўқ, ҳар бир жавоб берувчининг ўзига хос вариантгина мавжуд бўлиб қолаверади деган хулосага келиш мумкин.

Биз бу ишимизда асарнинг тўлиқ таҳлилинини эмас, унинг касаллик мотиви билан боғлиқ қисмигагина хулоса беришни жоиз деб топдик.

Фойдаланилган адабиётлар:

1. Улуғбек Ҳамдам. "Исён ва Итоат". Т. "Янги аср авлоди", 2003йил.
2. А.Каштанов. "Инсоннинг уз узи билан кураши". "Дружба народов" 2010-йил, 10-сон.
3. М.Холбеков. "XX аср модерн адабиёти манзаралари". Т. "Мумтоз суз" 2014-йил
4. Н.Маматкулова. "Модерн шеърят ва абсурд фалсафаси". Ж.А.Ж. 2005йил, 12-сон.
5. У.Ҳамдам. "Янгиланиш эҳтиёжи" илмий тўплами. "Турланаётган сўз". Т. "Фан" 2007-йил

